

27. Karaman Efsanelerinde Hastalık ve Ölüm Getiren Varlıklarla İlgili Yeni Bir Adlandırma: Avcıkarısı¹

Vahdi ÖZER²

APA: Özer, V. (2024). Karaman Efsanelerinde Hastalık ve Ölüm Getiren Varlıklarla İlgili Yeni Bir Adlandırma: Avcıkarısı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (41), 553-568. DOI: <https://zenodo.org/record/13337729>

Öz

Dünyada iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla beraber müşterek değerlere doğru süratli bir gidiş söz konusudur. Yani diğer bir anlamıyla küreselleşme denilen kavram dünyayı uhdesine almaktadır. Bu oluşan durum ulusal ve yöreye özgü kültürlerin yok olmasına neden olur, diğer bir ifadeyle yöresel kültürlerden uzaklaşma ve yozlaşma sorunsalını meydana getirir. Dünyada oluşacak ortak bir kültüre karşın yöreye özgü kültürel değerlere dönüşmesi gerektiği insanlar tarafından fark edilmiş ve bu minvalde çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu minvaldeki çalışmaların başında insanoğlunun tarihî süreç içerisinde biriktirdiği kültürel ürünler gelmektedir. Kültürel ürünlerin korunması adına yapılan derleme ve arşivleme çalışmalarının önemi giderek son dönemde artmıştır. Bu bağlamda Türk halk edebiyatı ürünleri arasında bulunan anonim halk edebiyatı ürünleri içerisinde değerlendirilen efsaneler önemli bir yer tutar. Efsaneler, olmuş veya olabilecek olayları yer, kişi ve olaylar bağlamında olağanüstü öğelerle bezenmiş olarak anlatılan kısa, mensur şeklindeki halk anlatımlarıdır. Efsane sınıflandırmalarında olağanüstü varlıklarla, kişilerle ve yaratıklarla ilgili efsaneler önemli bir yer teşkil eder. Belirtilen başlığın içerisinde alt başlık olarak hastalık ve ölüm getiren varlıklarla ilgili anlatılan efsanelerde Türk kültür inanç sistemine göre genellikle lohusa kadınlara ve kısrak atlara bazen de çocuklara musallat olan iyi sayılmayan bir ruh şeklinde “*alkarısı*, *albastı*, *albasması*, *alkızı*, *al ocağı*, *kepoz*, *congoloz*” olarak adlandırılan cin taifesinden olduğu düşünülen bir varlıktan bahsedilir. Belirtilen adlandırmalar Anadolu sahasındaki ve Türk dünyasındaki kullanım şekilleridir. Biz de bu çalışmamızda Karaman yöresinde bu kötü ruhla ilgili anlatılan efsane örneklerinde farklı bir adlandırma tespit ettik. Tespit edilen bu adlandırma derleme şeklinde görüşme yöntemi kullanılarak ortaya konacaktır. Böylelikle hastalık ve ölüm getiren varlıklarla ilgili yapılan adlandırmalara yeni bir adlandırma olarak “*avcıkarısı*” sözcüğü bu çalışmayla literatüre girmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Efsane, Hastalık, Ölüm, Avcıkarısı, Karaman.

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu makale “Karaman Efsaneleri (İnceleme-Metin)” isimli doktora tezi çalışması kapsamında üretilmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmaı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik İzni: Selçuk Üniversitesi Etik Komisyonu tarafından 14.07.2021 tarihli 2021/45 sayılı kararla etik izni verilmiştir.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %2

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 21.05.2024-**Kabul Tarihi:** 20.08.2024-**Yayın Tarihi:** 21.08.2024; **DOI:** <https://zenodo.org/record/13337729>

Hakem Deđerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr. (Karaman, Türkiye), vahdiozer70@gmail.com, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-5416-6087>

A New Designation for the Entities That Cause Disease and Death in Karaman Legends: *Avcıkarısı*³

Abstract

With the development and spread of communication tools in the world, there is a rapid movement towards common values. In other words, the concept called globalization encompasses the world. This situation causes the extinction of national and local cultures, in other words, the problem of alienation from local cultures and corruption. People realized that there was a need to return to cultural values specific to the region, despite the emergence of a common culture in the world, and studies in this regard began to be carried out. The most important studies in this field are the cultural products accumulated by human beings throughout the historical process. The importance of compilation and archiving studies carried out for the protection of cultural products has increased recently. In this context, legends evaluated among anonymous folk literature products among Turkish folk literature products have an important place. Legends are short, prose folk narratives that tell about possible events in the context of places, people and events, adorned with extraordinary elements. The classifications made within the legends, it has an important place in the legends told with extraordinary beings, people and creatures. In the legends told about beings that bring disease and death, as a sub-heading within the specified title, according to the Turkish cultural belief system, the words "*alkarısı, albasti, albasması, alkızı, al ocağı, kepoz, congoloz*" are used as a bad spirit that usually haunts postpartum women and mare horses and sometimes children. A being thought to be from the jinn group called jinn is mentioned. The names mentioned are the usage patterns in Anatolia and the Turkish world. In this study, we detected a different nomenclature in the examples of legends about this evil spirit in the Karaman region. This identified nomenclature will be revealed using the interview method in the form of a compilation. Thus, the word "*avcıkarısı*" will enter the literature with this study as a new nomenclature for entities that bring disease and death.

Keywords: Legend, İllness, Death, Hunter-wife (*Avcıkarısı*), Karaman.

³ **Statement (Thesis / Paper):** This article was produced within the scope of the doctoral thesis titled "Karaman Legends (Review-Text)". It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Ethics Statement: Ethical permission was granted by the Selçuk University Ethics Commission with the decision dated 14.07.2021 and numbered 2021/45.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 2

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 21.05.2024-**Acceptance Date:** 20.08.2024-

Publication Date: 21.08.2024; **DOI:** <https://zenodo.org/record/13337729>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

1. Giriş

Bir toplumun kendine ait özellikleri barındıran maddî ve manevî bütün unsurları kültür kavramı olarak adlandırılır. Bu anlamda toplumun giyimi, kuşamı, mutfuğu, geleneği, göreneği, töresi, müziği, oyunları, halk inanmaları, halk hekimliği, sözlü kültür ürünleri kültürün birer unsurlarıdır. Sözlü kültür ürünlerinden biri olan efsaneler, anonim halk edebiyatı içerisinde anlatmaya dayalı bir tür olarak, toplumun inanç yapısı ve sosyal yaşantısıyla doğrudan bağlantılı bir türdür. Efsane sözcüğü, Farsça'dan Türkçe'ye geçen bir sözcük olup efsunlu, füsunlu tahkiye manasına gelir. Mecazi manası; "söylenti, asılsız hikâye, olmayacak şey, olağanüstü olaylardır." (Önal, 2013: 19). Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan "*Türkçe Sözlük*"te efsane sözcüğü: "1. Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayalî hikâye, söylence. 2. Gerçeğe dayanmayan, asılsız söz, hikâye vb." şeklinde tanımlanır. Ferit Devellioğlu'nun hazırladığı "*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*"ta efsane sözcüğü şu biçimde tanımlanır: "1. Asılsız hikâye, masal, boş söz, saçmasapan lâkırdı. 2. Dillere düşmüş, meşhur olmuş hâdise." (Devellioğlu, 2010: 234). İsmail Görkem efsaneyi: "Şahıs, yer ve hadiselerle ilgili olarak anlatılan, esas vasfı inandırıcılık olup belirli bir üslubu ve şekli olmayan; şahıs ve hadiselerle ilgili olanlarında olağanüstü vasıflar görülebilen, bazılarının kaynakları çok eskilere dayanan anonim halk edebiyatının bir türüdür." (Görkem, 1987: 17) biçiminde tanımlar. Bu yapılan tanımlardan yola çıkılarak efsaneler; gizemli ve tılsımlı olayları uhdesinde muhteva eden umumiyetle olağanüstü öğelerle örülmüş, kıssadan hisse yönü olan mensur biçimdeki halk anlatımları olarak tanımlanabilir. Efsaneler, yer, kişi ve olaylar hakkında anlatılır. Anlatılanların inandırıcılık özelliği vardır. Genellikle kişi ve olaylarda olağanüstü olma özelliği görülür. Ayrıca efsanelerin belirli bir biçimi yoktur, kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatımdır (Sakaoğlu, 2013: 23).

Bu özelliklerinin dışında efsanelerin oluşumları ve kökleri hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Efsanelerin kökenlerini tarih öncesi zamanlar ve bu zamanlarda yaşayan insanların psikolojik ve sosyolojik durumlarında arama temayülü görülür (Artun, 2009: 95). Belirtilen temayüllerin temelinde ise mitoloji, tarih, din gibi konular vardır. Bu konular efsane metinlerini beslemiştir ve zenginleştirmiştir. Bu görüşler içerisinde başlıkları en kapsamlı olanı Metin Ergun'a aittir ve efsanelerin oluşumunu dört ana başlığa ayırır. Bu başlıkları; "mitolojik kökler, tarihî kökler, dinî kökler, hayalî fantastik kökler" olarak ifade eder (Ergun, 1997: 41-45). Metin Ergun'un dışında efsanelerin oluşumunda etkili olan etkenleri Raoul Rosieres kurallar biçiminde ifade eder ve efsanelerin meydana gelmesiyle ilgili üç ayrı kural dile getirir. Bu kuralları şu şekilde ifade eder; "a. Kökenlerle (Menşelerle) İlgili Kural, b. Birinin Yerine Diğeri Geçmesi Kuralı, c. Adapte Olabilme Kuralı." (Artun, 2009: 95). Ali Berat Alptekin de efsanelerin oluşumunu üç ana başlığa ayırır; "a. Efsanelerin kaynağı dinîdir, b. Efsanelerin kaynağı mitolojidir, c. Efsaneler gerçek hayatın artıklarıdır." (Alptekin, 2012: 18). Efsanelerin kökenleri açısından genel olarak bakılacak olursa mitolojik kaynaklı efsaneler; kâinatın, yeryüzünün, gökyüzünün, yıldızların vb. cisimlerin oluşumlarıyla ilintili olan efsaneler, farklı coğrafyalarda görülürler ve benzer şekilde olan anlatılar olarak ortaya çıkar. Efsanelerin ortaya çıkmasını sağlayan diğeri bir kaynak ise tarihî olaylardır. Ayrıca halk muhayyilesi de yaşanan durumları efsaneleştirir. Efsaneler, tarihle yani gerçeğe bağlantılıdır. Tarihî bir durum, eski zamanlarda ya da yakın zamanlarda oluşsa bile toplum üzerinde büyük bir etki bırakmışsa halk nezdinde belli bir zaman geçtikten sonra efsaneleşir. Efsanelerin bir diğeri kaynakları dinî inançlar ve olaylardır. Dinî kahramanların başlarından geçen olaylar halkın hayal dünyasından geçen gerçeğe var olmayan öğelerle beraber belli bir süre içerisinde efsaneleşir. Dinin, helal ve haram kıldıkları, kuralları ve din büyüklerinin hayat serencamları efsanelerin kökenlerini oluşturur. Türk halk edebiyatı ürünleri dilden dile sözlü olarak anlatılır. Bu nedenle her kaynak kişi, sözlü kültür ürünlerine anlatırken kendinden bir şeyler ekleyerek anlatır. Efsanelerde de durum böyledir. Toplum tarafından katılan öğeler, efsanelerin hayalî,

fantastik köklerini oluşturur (Ergun, 1997: 42-45). Efsanelerin kaynaklarıyla ilgili bilgi veren bir diğer araştırmacı ise Pertev Naili Boratav'dır. Boratav, Anadolu-Türk efsanelerinin tasnifiyle ilgili uluslararası tasnif özelliğindeki, International Society for F.-N. Research'ın Budapeşte'de ortaya konan efsane tasnifini kabul etmekle birlikte, bu tasnifin Türk efsanelerine tam olarak uyuşmadığını belirtir ve kendisi bu tasnif üzerinde bazı değişiklikler yaparak Anadolu-Türk efsanelerini şu şekilde tasnif eder:

“I. Dünyanın yaratılışı ve sonu ile ilgili efsaneler

II. Tarihî efsaneler

A. Sınırlandırılmış tabii yerlerin menşeleri (Dağlar, göller)

B. Meskûn yerlerin menşeleri (Şehirler, köyler)

C. Büyük binaların menşeleri (Camiler, köprüler)

D. Hazineleler

E. Milletlerin, hükümdar sülalelerin ve içtimai sınıfların menşeleri

F. Felaketler

G. Tarihî olarak bilinen kahramanların yendikleri tabiatüstü güce sahip canavarlar

H. Savaşlar, fetihler, istilalar

İ. Kurulu düzene başkaldırmalar

K. Diğer hadiseler ve üstün kişiler, medeniyet getiren kahramanlar bilginler, şairler

L. Aşk ve aile hayatı

M. Küçük bir cemiyetin tarihinin bir parçasını meydana getirdikleri ölçüde bilinen ortak veya ferdi karakterde çeşitli diğer kişilerle ilgili anlatmalar

III. Tabiatüstü şahıslar ve varlıklar üzerine efsaneler

A. Alın yazısı

B. Ölüm ötesi

C. Tekin olmayan yerler

D. Tabiatın bir parçası olan yerler (orman, göl vs.) ile hayvanların sahipleri, (koruyucuları)

E. Cinler, periler, ejderhalar vb. tabiatüstü güçte yaratıklar

F. Şeytan

G. Hastalık ve sakatlık getiren varlıklar (albastı gibi)

H. Tabiatüstü güçleri olan kişiler (büyücü, üfürükçü, efsuncu gibi)

I. “Mythique” nitelikte hayvan ve bitkiler (adamotu gibi) hakkında anlatmalar

IV. Dinî efsaneler” (Sakaoğlu, 2013: 34-36).

Muhsine Helimoğlu Yavuz tarafından hazırlanan “*Diyarbakır Efsaneleri*” başlıklı yüksek lisans tezi çalışmasında efsaneleri şu şekilde tasnif etmiştir:

“I. Dinî Efsaneler

a. Dinî ve tarihî kişiler üzerine söylenmiş efsaneler,

b. Camiler, kiliseler (İbadet Yerleri),

c. Ziyaretler, mezarlar, türbeler,

II. Olağanüstü Kuvvetler ve Varlıklar Üzerine Efsaneler

a. Şeytan,

b. Cinler, periler, ejderhalar

c. *Hastalık ve ölüm getiren varlıklar*

III. Hayvanlar Üzerine Efsaneler

IV. Tarihî Efsaneler

a. Savaşlar, fetihler, istilâlar

b. Hükümdar sülâlerinin ve beylerin menşeleri, adlar, ünvanlar

c. Kaleler, surlar, köprüler,

d. Meskûn yerlerle ilgili olanlar,

1. Evler,

2. Hamamlar, kaplıcalar

V. Tabiatla İlgili Efsaneler

a. Taşlar, kayalar, tepeler, dağlar, kırlar,

b. Mağaralar,

c. Göller, nehirler,

d. Çeşmeler, pınarlar,

VI. Aşk Üzerine Efsaneler” (Ergun, 1997: 22).

Yapılan tasniflerden bazıları burada belirtilmiştir. Bu çalışma içerisinde yapılan tasniflerde ilgili başlık olarak efsanelerin olağanüstü varlıklarla, kişilerle ve yaratıklarla ilgili efsaneler üzerinde durulacaktır. Olağanüstü varlıklardan biri olduğu düşünülen, cin taifesinden kabul edilen, hastalık ve ölüm getiren varlıklardan “*albastyla*”, *alkarısyıla*” ilgili farklı bir adlandırmadan bahsedilecektir.

2. Olağanüstü Varlıklarla, Kişilerle ve Yaratıklarla İlgili Efsaneler Karaman Örneği Bağlamında

Olağanüstü varlıklarla, kişilerle ve yaratıklarla ilgili Anadolu coğrafyasında ve Türk dünyasında birçok efsane anlatılır. Bu anlatılan efsaneler halkın muhayyilesinde farklı şekillerde belirir ve beliren şekillere halk bazı yakıştırmalarda bulunur. Halk muhayyilesi ile kastedilen durum inançtır. Efsane metinlerinin temelinde inanç vardır. İslamiyet öncesinden gelen inanç şekilleri ile İslamiyet sonrası oluşan kutsal kitap bilgisi ve ahlak öğretileri bir araya gelerek inanmalar farklılaşır ve bir sentez hâline gelir. Halk nazarında yeni düşünce yapıları ve inanç pratikleri insanı yeni yakıştırmalara götürür. Ortaya konulan yakıştırmalar anlatılan olayların inanıcı olması sağlamaktır (Fedakâr, 2008: 161). Bulunulan bu yakıştırmalar efsane olarak karşımıza çıkar ve gizemli, tılsımlı ve büyülü bir yapıyı içerisinde barındırır. Belirtilen yapı içerisinde efsaneler, kısa bir anlatıma sahiptir. Sözlü kültür geleneğinin nesir şeklindeki yapısıdır. Biçimsel açıdan başlangıç formellerini bünyesinde bulundurur. Muhteva açısından bir hadiseyi, tarihî ya da dinî bir şahsiyeti veya bir mekânı konu edinebilir. Gerçekten olma ögesinin yanında olağanüstülük ve kutsallık keyfiyeti durumuna da sahip olabilir. (Fedakâr, 2008: 101). Olağanüstü nitelikleri bünyesinde barındıran varlıkları ve durumları anlatan efsaneler bu başlıkta değerlendirilir. Bu başlıktaki efsanelerin ortak niteliği mevcut durumda var olması mümkün görülmeyen olayları konu edinir. Olayların kişileri insanlar olmakla beraber, olağanüstü nitelikleriyle öne çıkan spekülatif kişilere de rastlanılır (Yakar, 2023: 87). Doğanın kendi içerisinde bulunan bütün nesnelere canlı olduğu ifade edilir. Bu bağlamda cin, peri gibi doğaya bağlı olan ruhlar şimşek devleri, su perileri ve bu varlıklara benzer yaratılmışlar yaygın bir şekilde bulunurlar (Schimmel, 1999: 18).

Ölen kişilerin, öldükten sonra da ruhlar vasıtasıyla yaşamlarını devam ettirmeleri inancı atalar ve ölümler kültürünü ortaya çıkarır; bu inanıştan cin, peri, dev inancına doğru bir geçiş olur; bazı iyi ya da kötü, başka bir ifadeyle faydalı ve zarar veren ruhların belli başlı mekânları ağaçları, kovukları ve varlıkları tuttukları varsayılarak ilkel kavimlerde tabiatüstü bir güç ve kuvvet etkisi olduğuna inanılan fetişizme doğru gidilir (Örnek, 1988: 25). Geleneksel kavimleri resmeden şey, onları oturdukları bölgeyle, buldukları çevreyi keşfedilmemiş ve belli olmayan mekân arasında, bu kavimlerin görünmeyen alan olarak kabul ettikleri zıtlıktır: birinci olarak “Dünya”; geriye kalan kısım ise, artık bir dünya olmayıp bir tür “başka dünya” hayaletler, şeytanlar, kendinden olmayan kişilerle yurt edinilmiş bir yer, kargaşa içinde olan bir mekândır (Eliade, 1991: 10).

Yaşanılan dünya ve görünmeyen âlemle ilgili kurulan bağlantılar sonucunda olağanüstü varlıklar, kişiler ve yaratıklar ortaya çıkmaktadır. Karaman bölgesinden derlenen efsanelerde de bu durumun örnekleri görülür. Bu bağlamda cinlerle, şeytanlarla, perilerle, huriyle, devle, hastalık ve ölüm getiren varlıklarla ilgili, tılsımla (büyü, sihir, muska) ve diğer yaratıklarla ilgili efsane örnekleri de mevcuttur. Cinlerle ilgili anlatılan efsanelerde yöre içerisinde oldukça çeşitlilik gösterir. Cinlerin, geçmiş ve geleneksel bakış açılarına göre gözle görülemeyen mitolojik bir varlık olduğu düşünülür. Farklı şekillerde görünmeleri en bariz niteliklerindedir. İsimleri “*İns-Cins*” olarak da söylenen bu varlıkların تنها yerlerde, köprüler, ahırlar, hamamlar gibi şeytani yerlerde buldukları ifade edilir. Böyle yerlere girildiği zaman

Cenabıhakk'ın isminin söylenmesi gerektiği belirtilir. Çünkü bu şekilde cinlerin insanlardan uzaklaşacağı belirtilir. Geleneksel bakış açısına göre cinlerin, şeytana çok benzediği belirtilir. Bu cinlerden, birine ait nitelikler, “cin”, “ecinne”, “albasti” adı verilen şeytani varlıklara ait olduğu söylenir. Halk inancında çocuklar geceleri yalnız başlarına تنها ve yıkılmaya yüz tutmuş yerlere gitmezler. Çünkü mavi gözlü cinler, bu biçimdeki yerleri yurt olarak görürler ve buraya giden kişileri cinlerin çarpacağı düşünülür. Cin ismi altında bazı zamanlarda koruyucu ruh, sahip ve benzeri nitelikler de sırlanmış olarak düşünülebilir (Beydili, 2004 128-132). “Cin I” başlıklı efsanede “Cezayirli Durmuş’ olarak bilinen bir kişi Mandurup mevkisinde hayvan otlartırken cinler, Cezayirli diye bağırırlar. Cezayirli Durmuş da onlara cevap verir. Bu sesler dakikalarca devam eder.” (Özer, 2023: 293). “Türkçe Sözlükte”te “Cin” kelimesi şu şekilde tanımlanır: “Dini inanışa göre duyularla kavranamayan, insanlar gibi irade ve anlama yeteneğine sahip, ilâhi emirlere uymakla yükümlü tutulan yaratık”tır. İkinci bir anlam olarak “Masallarda göze görünmeyen, türlü biçimlere girebilen, iyilik de kötülük de yapabilen yaratık.” şeklindedir. “Cin” sözcüğü diğer sözlüklerde de “örtülü” ya da “gizli” anlamına gelir. Âlem’in farklı yerlerinde bir bireyin ruhunun kabzedilmesi, diğer bir anlamda hasta olması veya vefat etmesinin cinlerden olduğuna inanılır. Eğer bir birey cinle karşılaşır ve onunla konuşursa, cinin bireyin nefesini keseceğine ve kişinin ruhunu çekeceğine inanılır. Cinlerin genellikle kuytu ve temiz olmayan yerlerde yaşadığı söylenir (Önal, 2013: 66). Bu açıklamalar minvalinde “Cin II” başlıklı efsane de bu duruma örnektir: “Mandurup mevkisinde Kızılkuyu bölgesinde odun kesen İbiş Türkmen, gece kalmak için ‘Deli’nin İni’ adı verilen mağaraya girer, ateş yakıp yatar. Gece olduğu zaman inin bacasından bir çocuk bezi atılır. Atılan çocuk bezini bir kenara koyar. Daha sonra çocuk belediği atılır. Çocuk belediğini de kenara koyar. Belli bir zaman geçtikten sonra çırılçıplak altı yedi aylık bir çocuk atılır. İbiş Türkmen çocuğa yaklaşamaz. Bacadan bir grup cin ise İbiş Türkmen’e bağırırlar. Yurdumuzda ne arıyorsun diye bağırırlar. Başka bir grup cin ise kapıdan girmeye çalışır. İbiş Türkmen bütün duaları okuyarak sabaha erer. Köyün yolunu tutan İbiş Türkmen üç ay yatakta yatar.” (Özçelik, 1998: 53). Cinler, bu örnekte de görüldüğü üzere bebek ya da çocuk cüce biçiminde de tasvir edilir (Gözelce, 2022: 726). “Cin III” başlıklı efsanede de Yörükoğlu’nun karısı Şerife Nine adındaki teyzeyi cinler çok severmiş. Düşünlerine davet ederlermiş ve toplantılarına katılım sağlamasını isterlermiş. Şerife Nine uyurken insan şekline giren cinler, düşünlerine götürürmüş. (Özçelik, 1998: 54). İnsanların, inanç sahibi olmayanları, kötü düşünce ve davranışta olanları olduğu gibi cinlerin de bu düşünce ve davranışta olanları da vardır. Halk içerisinde gaybi olarak bilinen cinlerin şekil değiştirerek insanlara görüldüğü inanışı vardır. Cinler, umumiyetle topluluk hâlinde eğlence yaparlar, davul ve zurna çalarlar. Bu şekilde kendilerini gören insanları aralarına alıp bırakmadıklarını “Cin III” başlıklı efsane örneğinde de görülür. İnsanlar, cinlerden ancak besmele çekip Kur’an-ı Kerim okuyarak kurtulurlar. Bu tip durumlar halkın içerisinde “cin çarptı” olarak değerlendirilir (Göde, 2002: 223-224). “Cin III” başlıklı efsanenin diğer bir rivayetinde ise Şerife Nine’yi kuyu olan bir yere davet eder. Yürüyerek kuyunun ağzına varırlar. Kuyu tabanı ışıklarla kaplı bir şekilde ve suyu bulunduğu yere kadar da merdivenlidir. Besmele çekerek Şerife Nine kuyunun ağzından içine düşmek üzereyken kendine gelir. Cinler, insanlara herhangi bir hayvan şeklinde görünebilir. Besmele çekince cin ya da alkarısı gibi varlıkların kaybolduğuyla ilgili bilgilere farklı kaynaklarda da ulaşılır. (Bunsuz, 2021: 37). “Cin IV” başlıklı efsanede ise bir adamın önüne bir çebiç çıkar. Bu çıkan çebiçin ayakları yerde sürünmeye başlayınca cin olduğu anlaşılır (Özer, 2023: 293-295). Cinlerin, şekilsel olarak vasıflarına bakıldığı zaman insanların karşısına umumiyetle farklı hayvanların şekline girerek ortaya çıktıkları görülür. “Kazan, Hakas ve Altay Türklerinde” insana korku vermek için yaklaşan iyi bir niyet beslemeyen demonların “kedi, köpek, yılan gibi” hayvanların şekillerine girdiklerine inanılır. Efsane ve memoralarda cinin zihinde canlandırıldığından daha farklı hayvanların şekillerine girdikleri görülür. Bu hayvanlar içerisinde kedi, köpek ve keçi birçok metinde karşılaşılan bir durum olarak ortaya çıkar. Cinlerin yaptıkları hâl ve hareketleri arasında yer alan en

önemli olaylardan biri de düğün etmeleridir. Efsanelerde, cin düğünleri akşam namazından sonra başlar ve sabah ezanına kadar devam eder. Cinler, teneke çalarlar ve halay çekerler. Tef çalıp türkü söylerler ve sık sık eğlence yaparlar (Gözelce, 2022: 723-738-739).

Şeytanlarla ilgili efsane anlatıları da yöre içerisinde cinlerde olduğu gibi çeşitlilik gösterir. Şeytanlar, gözle görülmeyen demonik varlıklardır. Halkın inancına göre şeytan hem konuşmaz hem de herhangi birinin gözüne gözükmez. Adına “İblis” de denilen bu ruh, bireyleri kötü işlere yönlendirmekle görevlidir. Velilerin ve kutsal varlıkların bulunmadığı yerlere şeytan gelir. Bu sebepten dolayı o yere çirkinlik, kötülük ve bela ruhu egemen olur. İslam inancı cin ve şeytan gibi olağandışı mevcudiyetlerin olduğundan bahsedilir. Efsanelerde, ilk kopuzun Dede Korkut tarafından yapıldığı zaman şeytanın yardım ettiği düşünülür. Şeytanın, tek gözlü ve topla olduğu metinlerde betimlenir (Beydili, 2004: 528-529). Kur’an-ı Kerim’de ise şeytanın insanları kötü yola yönlendirdiği anlatılır ve Kehf suresinde şeytanla ilgili bilgi verilir: “*Hani biz meleklerle, ‘Âdem’e secde edin’ demiştik; İblis’ten başka hepsi secde ettiler. O cinlerdendi, rabbinin emrinden dışarı çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da onu ve onu izleyenleri mi dost ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanınızdır. Zalimler adına bu ne kötü bir tercih!*” (Kehf suresi, 18/50). Bakara suresinde de şeytanın insanın düşmanı olduğu belirtilir (Bakara suresi, 2/168). İnsanı kötülük yapmaya yönlendiren varlıkların şeytan ve cin olduğundan bahsedilir. Arkaik dönemlerde de kötü ruhlardan bahsedilir. İnsanların yaptıkları kötü olaylar bu kötü ruhlara yüklenir (Önal, 2013: 61-62). Karaman’da anlatılan efsanelerde de bu durumun örneklerine rastlanır: “*Ali Emmi ve Şeytan*” başlıklı efsanede Ali Emmi adındaki yaşlı bir amca tarlasında bulunan odun parçacıklarını kırmaya gider. Tarlada çalışırken elinde bulunan tahranın uç kısmı kırılır. Bu olay üzerine Ali Emmi’nin geceleyin kapısı çalınır ve ifade almaya götürürler. Gittikleri yerde bir mahkeme alanı oluşturulur. Ali Emmi’ye “*sen bu adamın kolunu kırdın*” derler. Eğer tahranın ucu kırılmasaydı “*kadının kolunu kesecektin*” derler. Bu sorgulamalar devam ederken sabah ezanı vakti girer. Hava aydınlanmaya balayınca kaçışırlar. Buldukları yer metruk bir yerdir. Burada bulunanlar şeytanlardır. (Aksoy, 2012: 269). “*Hacı Emmi ve Şeytanlar*” başlıklı efsanede de Karaman’a bağlı Ermenek ilçesinin Küçükkarapınar köyünde Hacı Emmi’nin biri harman savurur. Yaşlı teyze harman atan Hacı Emmi’ye “*şeytanlar geliyor*” diye haber verir. Hacı Emmi de saman yığını içine saklanır ve şeytanlar geçip giderler. Yaşlı teyze de şeytanları çalgı çalarken görür (Uçacak, 1978: 35). Şeytanlar da cinler gibi insan şekline girebilirler. Kuytu yerlerde yaşarlar ve gece vakti ortaya çıkarlar. Aynı zamanda şeytanlarda hayvan kılığına girerek keçi şeklinde görünürler.

Karaman bölgesinde periyle ilgili anlatılan efsanelere de rastlanılır. Türk kültür inanç sisteminde, mitolojik bağlamda perilerin yaşadıkları mekân olarak Kaf dağı gösterilir. Periler, betimleme yapılırken bazı durumlarda kederli bazı durumlarda yardımsever olarak ifade edilir. Ruhlara verilen genel bir ad biçiminde de ifade edildiği görülür. “*Peri*” kozmik bir varlık gibi halk kültürü ve mitoloji dünyasında yaygın olarak bilinen bir motiftir. “*Koroğlu*” efsanesinin kahramanı eşini periler ülkesinden getirir. Şaman mitolojisinde ve efsane metinlerinde adlarına değinilir. Değişkenlik gösteren bir karaktere sahip olan güvercin, şahin ya da yılan gibi hayvanların görünümüne girerek biçim değiştirirler. Sihirli gömlekleri vardır ve giydiklerinde görünmez olurlar. Gökleri gezebilirler, perilerin iyi olanları güzel kız görünümünde, kötü olanları ise yaşlı kadın görünümünde betimlenir. Perilerin kendilerine ait adları vardır. Peri kızlarının insanoğluyla evliliği anlatılarda geniş bir şekilde ele alınır. Türk mitolojisi metinlerinde “*su perileri*” olarak adlandırılan periler, Su İyesi’nin niteliklerini içerisinde bulundurur ve suyla ilişkilidir (Beydili, 2004: 469-470). Bu bağlamda Karaman’dan derlenen efsanelerde de belirtilen özellikler kendini metinlerde gösterir. “*Ay Hatun*” başlıklı efsanede söz konusu edilen duruma rastlanılır; Karaman’a bağlı Ermenek ilçesinin Ardıçkaya (Nadire) köyünün bulunduğu bölgede bir mağara vardır. Mağaranın içinde bir su perisi yaşar. Bu peri çok güzel bir kızdır. O bölgede yaşayan bir

gençle gizli gizli buluşur. Kendisini göremediği zamanlarda yüzünün aya yansıdığını sevgilisi düşünür. Ayın Göksu üzerine yansması Ay Hatun'a benzetilir. Su perileri dünyanın her yerinde bilinen varlıklardır. Pagan döneminin fikrinin meydana geldiği inanışlar olarak ortaya çıkar. "Ay Hatun" başlıklı efsanede görüldüğü gibi periler su başında bulunan yaratıklardır (Önal, 2013: 70-72). Perilerin su başlarında hayat sürmeleriyle ilgili başka bir örnek ise "Dede Korkut Hikâyelerinde" bahsedilir. "Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü Boyunu Beyan Eder, Hanum Hey" başlıklı hikâyede "Uzun Pınar" ismi verilen çok iyi bilinen bir pınar varmış. Bu pınara periler konarmış, şeklinde ifadeler geçer (Gökyay, 1973: 105-106). "Kız Taşı" başlıklı efsanede de bir peri kızının yaşadığı bu peri kızına bir çoban veya adam âşık olur. Bu peri kızının peşine bir çoban veya adam düşer ve peri kızına âşık olur. Kız kaçar, çoban kovalar. Çobanın periyi her tuttuğu yerde taş döndüğü ifade edilir. Günümüzde bu taşlara "Kız Taşı" ismi verilir (Özer, 2023: 306).

Ortaya çıkan varlıklardan hastalık ve ölüm getiren varlıklar ana başlığın bir alt başlığı olan tasniflerde yerini almıştır. Bu çalışmada da alt başlık ayrıntılı bir şekilde ele alınıp yeni bir adlandırmanın derlenmiş biçimi çalışmada yerini alacaktır.

2.a. Hastalık ve Ölüm Getiren Varlıklarla İlgili Efsaneler Yeni Bir Adlandırma "Avcıkarısı" Karaman Örneği

Orta ve Kuzey Asya Türk ve Moğol kavimlerinde, kötü olduğu düşünülen ruhlar oldukça fazladır. Fakat geçmiş dönemlerin demonolojileriyle ilgili çok az şey anlatılır. Çin ve Batı toplumlarının metinlerinde demonlardan sıkça bahsedilir. Bütünüyle belli olmayan bir yapısı olan demonların ekseriyeti, yolculuk esnasında kişilerin yollarını şaşırtıp onlara kurnazlık yapmak, onların ruhlarını alıp götürmekle uğraşır ve kişilerin düşmanı olarak bilinir. İslam dinî, melek, cin, şeytan gibi farklı olağanüstü mahlukatın mevcudiyetini kabul ettiğinden dolayı, bu durumlar Müslüman olan Türklerde de rastlanır. Cinler, insan hayatında hastalıklara sebep olurlar ve umumiyetle inançlar ve büyülü muamelelere yaslanan anlatılarda meydana gelirler (Bonney, 2000: I, 164). Hastalık ve ölüm getiren varlıklarla ilgili efsaneler ve bu efsanelerin oluşması sonucunda ortaya çıkan inançlar Anadolu coğrafyasında ve Türk dünyasında geniş bir yer tutar. Bu bağlamda toplumda meydana gelen doğa hadiselerini ve bu hadiselerin nedeni olarak görülen farklı güçlerin, bilginin ve ilmin temel prensiplerinden geçirmeyip ilkel dönemlerde fiziksel ve ruh bilim yönünden karşı karşıya kaldıkları hastalıkları doğa güçlerinden bilirler. Hastalıklardan kurtulmanın yine bu güçlerin desteğiyle olacağını düşünürler. Bu şekilde Türk halkbilimi sahası içerisinde halk hekimliği alanı oluşur. İfade edilen görüşle ilgili Yılmaz Önay şu tespitlerde bulunur: "Mistisizme göre kâinatta, duyu organları ile algılamayan, ancak varlıklarından da ve diğer görünen varlıkları tesirleri altına alabilmektedirler. Geleneksel tıbbı göre, bedensel rahatsızlıkların dışında insanlarda görülen bazı rahatsızlıkların sebepleri kötü ruhlar, cinler, periler ve şeytan gibi görünmeyen güçlerdir. Nazar, büyü, albasması (alkarısı), felçlik, bayılma, korku ve benzeri rahatsızlıkların sebepleri kötü ruhlar, cinler, periler ve şeytan gibi görünmeyen güçlerdir." (Önay, 2020: 90-91-92). Bu güçlere karşı halk kendi derdine kendisi çare üretme yollarına farklı açılardan yaklaşır.

Halk Hekimliği açısından duruma bakılacak olursak; "halkın, olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanımlama ve iyileştirme amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüdür. Bu açıdan hastalık deyimi de alıştığımızdan geniş bir anlamı kapsar. Bununla sadece kişinin sağlık durumundaki aksaklıkları değil, kısırlıktan tutun da nazar değmesi gibi insanlardan gelebilecek kötü etkilere ve tabiatdışı varlıkların (cinler, periler, vb.) sebep olabilecekleri sakatlıklara kadar türlü bozuklukları anlamak gerekir." (Boratav, 1994: 122-123). Türk topluluklarda umumiyetle bir ruh şeklinde olduğu söylenen doğum süreciyle ilgili bir korku ögesi olarak

karşımıza çıkar. Halk hekimliği sahasında “*albastı*” biçiminde tanımlanan rahatsızlık, modern tıp bilimine göre doğum sonrası depresyon yani bir bunalım ve çöküntü şeklinde değerlendirilir. Günümüzde ise insanlar tarafından bu hastalığa sebep olan ögenin dişil bir şeytan/cin olduğu ifade edilir. Bu inancın ortaya çıkmasıyla ilgili yazılı ve görsel kaynak Sümerliler zamanına aittir (Töret & Özdemir, 2022: 680). Bu anlamda Anadolu sahası ve Türk dünyasında dağların kayalık kısımlarında, nehir, dere, ırmak, çay gibi kenar yerlerde, تنها yerlerde ve hayvanların barınak olarak kullanıldığı yerlerde yaşam süren peri kızına benzeyen bir varlıktan söz edilir. Bu varlığa Türk boylarınca farklı adlar verilir; “*Al*”, “*Alkarısı*”, “*Albas*”, “*Albız*”, “*Almus*”, “*Hal Anası*” gibi. Farklı bir yapıya sahip olan varlıktır. Kendisine söylenen her şeyin tersini yaptığı ve ayaklarının da ters olduğu rivayet edilir. Farklı biçimlerde görülür, en çok da cadı biçiminde göze görüldüğü, saçlarının dağınık ve yapışık, güzel olmayan bir görüntüsü olan güçlü ve kuvvetli ve bazı kişilerin söylemlerine göre deve hayvanıyla mücadele edebilecek kadar uzun boylu bir yapısı vardır. Toplumdaki genel inanışa göre, rahatsız edici görünümdeki “*Alkarısı*” yeni doğum yapan yani lohusa kadınların yanına gelir ve bu lohusa kadınları kendi başlarına bulduklarında ciğerlerini yerler. Yaşanan bu durumdan dolayı doğum sonrası kadınlar yattıkları odada yalnız bırakılmazlar ve yattıkları odaya Kur’an-ı Kerim ve bıçak konulur. Ayrıca, budunbiliminde “*erkek lohusalığı*” diye bir görenekten bahsedilir. Anneye ve çocuğa zarar verecek kötü ruhları, şeytanları ya da cinleri yanılmasına yol açmak için ve çocukla baba arasındaki bağlantıyı sağlamlaştırmak amacıyla eşin doğum öncesi, doğum sırası veya doğum sonrası çocuğu doğuran kendisiymiş gibi hareket etmesi şeklinde görülen bir görenektir. Bu görenek Kuzey ve Güney Amerika’da, Okyanusya’da, Güney Hindistan’da ve Güney Batı Avrupa’da görülür (Örnek, 2014: 200). Bu varlıkla ilgili verilen genel bilgilerin dışında babanın, eşine ve çocuğa karşı bir koruma içgüdüsüne girdiği görülür ve genel özelliklerinin dışında farklı bir özelliğinden bahsedilir. Anadolu’da ve Türk dünyasında da ateşin de tek bir ruhu ve annesi olmadığından her evin kendi düzenine göre bir koruyucu ruhu ve ateş annesi olduğundan söz edilir (Ögel, 2014: 652).

“*Alkarısı*” varlığıyla ilgili farklı mitolojik rivayetler bulunur. Bu rivayetlerde cin taifesinden olduğu düşünülen şeytanî varlığın insanoğluluyla karşı karşıya kalma durumu ortaya çıkar. Karşı karşıya kalma durumları genellikle insanoğlunun, şeytanî varlığı yakalaması ama başına gelen musibetlerden kurtulamaması gerçeğinden kaçamaz. Alkarısı umumiyetle kırmızı, siyah, uzun elbise giyen, çok saçlı olan ve yapmaktan hoşlandığı en güzel şeylerden biri de atın kuyruğunu örmektir. Bu atın kuyruğunu örürken “*Alkarısı*”nı yakalamak kolay olur. Onu yakalamak için yakasına iğne saplanır. İğne saplanınca eve getirilip evin tüm temizlik işlerini hiç kimseye görünmeden yapar. Yakasına saplanan iğne çıkarıldığı zaman ortadan kaybolur. “*Alkarısı*” yakasına iğne saplanması dışında eteğine iğne batırıldığı zaman da suya döner. “*Alkarısı*”yla ilgili diğer bir inanış ise bu varlığın geldiği yere büyük bir bereket geldiği ve bu bereketin hiçbir zaman eksilmediği düşünülür. Bereket kavramı üzerinde Karaman bölgesinde anlatılan efsanede de bahsedilir: “Atalarımızdan gelir. Bir kadın doğum yaptı mı çocuk ölürmüş veya anne ölürmüş evlerden ocaklardan uzak böyle albastı, derlermiş. ‘Onu da atalarımızdan biri yakalamış al avradı, orada bir kadını tutmuşlar, gelmişler böyle ekmek yaptırmışlar.’ Biri gelmiş ki: ‘kadının biri al avradın birine çocuğun ağlıyor’, demiş. O da demiş ki: ‘beni yakaladılar burada göndermiyorlar ekmek yaptırıyorlar’, demiş. O da ‘böl at, böl böl at’, demiş. Buradaki hamuru leğene geri atarsan bereketi kaçarmış. O da ondan olur. O kadında böyle yapmış. Kurtulmak için tövbeler etmiş. Onlar da bir kadını tuttular böyle böyle yaptırıldılar. Bir kadın doğum yaptı da korktu muydu, işte bu afedersiniz kanama felan olduğu zaman kesilmediği zaman. Oradan ocaktan kırmızı çember değişirlerdi. O hamile, loğusa kadın bağlanırdı, beline bağlardı, köylülerde alınına çekerti.” (Arslan, 2020: 88) şeklinde bir anlatım görülür. “*Alkarısı*” aile tarafından yakalanıyor ve evde kendisi hizmetçi olarak kullanılıyor. Kendisinden ekmek yapılması isteniyor ve alıkonulan evden kurtulmak için yaptığı ekmeğin hamurunu bölüp bölüp leğene atarsa bereketin kaçacağı ifade ediliyor.

Şamanizm inanışında, bu bahsedilen varlığın mitolojik kökenlerine bakıldığında suyla olan ilişkisinden ve sudan korktuğundan söz edilir. Anadolu sahası içerisinde de bu varlığın kırmızı renkten, demir parçasından, silah sesinden ve meşaleli insanlardan korkarlar (Beydili, 2003: 33-35). Seçkin Sarpkaya tarafından hazırlanan “*Türkiye Sahası Masal ve Efsanelerinde Demonolojik Varlıklar*” başlıklı yüksek lisans çalışmasında da “*Alkarısı*” varlığının kökeniyle ilgili tespitlerde bulunur: “Türk mitolojisinde Umay ve Al ruhu ile; ateş-ocak kültü ve su kültü ile ilişkilendirilir. Köken olarak eski Türk şamanizm inanç sisteminden gelen tasavvurların ve bölge halklarının, özellikle eski Anadolu ve orta Doğu mitolojilerinin çeşitli dişi demon tasavvurlarının etkisi görülmektedir.” (Sarpkaya, 2014: 210) şeklinde görüşlerini dile getirir. Ayrıca Pınar Fedakâr tarafından hazırlanan “Besleyen Mi, Öldüren Mi: Türk Mitik Tasavvurunda Anne Arketipinin Antropomorfik Görünümleri” başlıklı makalesinde de “*Alkarısı*”yla ilgili şu bilgilere başvurulur: “Anne arketipinin temel özelliklerini, Türk mitolojisinde ‘Ak Ene’, ‘Umay’, ‘Od Ene veya ateş ruhu’, dolaylı olarak ‘Alkarısı’ karşılamaktadır. Yaratılış anlatmasında ilham verici Ak Ene, toprak ve suyun sahibi kabul edilen yer-su iyeleri ve kadın ve çocukların koruyucu ruhu anne arketipinin bir yönünü oluştururken, Alkarısı tehlikeli ve zarar veren gücünü simgeler.” (Fedakâr, 2014: 9) şeklinde ifade eder. Diğer bir anlamda “Anne Arketipi”nin iki yönünü makalesinde ortaya koyar ve kadın olgusunun olumlu ve olumsuz yönleri üzerinde durulur. Anneliğin “bakıp, büyüten, koruyan, şefkat gösteren, ilham veren Umay, Ak Ene, Ak kızlar, yer-sub, Od Ene ve Ana Maygıl” olumlu yönünü “korkutan, yutan, yakan ve öldüren Alkarısı, Yalmavuz, Kara kızlar, Kocakarı ve Cadı” olumsuz yönünü gösterir (Fedakâr, 2014: 18).

“*Alkarısı*” gece vakti en sessiz zamanlarda ahırların içine girer, kısarak atlara binerek bu hayvanları ahırın içerisinde bir uçtan bir uca kadar koşturup dermansız düşürürler ve bazen de atın ensesinde ve boynunda bulunan uzun kılları yani perçemleri örerler. Belirtilen durumlar Karaman yöresinde anlatılan efsanelerde de geçerliliğini korumaktadır. Anadolu sahasında “*Albastı (Alkarısıyla)*” ilgili anlatılan efsanelerde olay örgüsü, kişiler ve mekân açısından metinler benzerlik gösterir ve motif yapısı ortak bir yapı gösterir. Hem yazılı kaynaklarda hem de sözlü kaynaklarda yaşanan durumlar tespit edilir. Mine Arslan tarafından hazırlanan “*Halk Hekimliği Bağlamında Ocaklar: Karaman Yöresi Örneği*” başlıklı yüksek lisans çalışmasında “*Albastı (Alkarısı)*”yla ilgili yapılan derlemeler sözlü kaynaktan yazılı kaynağa aktarılmış ve adlandırma olarak genellikle herkesin ifade ettiği, ortak ve yaygın bir kullanım olan “*Albastı (Alkarısı)*” ifadesi kullanılmıştır. Bu belirtilen adlandırmayla beraber, özellikleri de Anadolu coğrafyasında anlatılan benzerdir. Karaman bölgesinde anlatılan efsanelerde de rastlanır: “Bir komşumuz vardı, al avradlar bunun atına binerlermiş. At, kan terin içinde kalırmış. İbal dede derler bir gün, ‘atıma binip gideyler, binip gidiyler, atımı öldürecekler’, demiş. Bir gün kara sakızı eritmiş. Dalına koymuş. Bunlar akşam binmiş ki, g*tü yapışmış al avradın. At gezmiş gelmiş ahıra. Atın üstünde oturuyor, ‘hah demiş rastgetirdim’, seni demiş. Sakızı çekip çıkarıyor bunu indiriyor. Bir leğen hamur yoğurtuyor buna. Al avradı bir daha binmesin diye. Kapıdan gelir çağırırlarmış hamuru böl böl at. Bereketi kaçar derler. ‘Çabuk ol çocuğun ağlıyor’, derlermiş kapıdan. Yemin ettirmişler. Bir leğen hamuru bitirtmiş. Bir daha benim sülaleme dokunmayacağıma atıma binmeyeceğime diye yemin ettirmiş. Ondan sonra bir daha binmemiş atına.” (Arslan, 2020: 89). Bir başka durumda şu şekildedir: “insan ciğeri, böbreği ve yüreği yiyerek geçindikleri için lohusa kadınlara musallat olurlar. Lohusa kadınlara doğumdan sonra yemek yedirildiğini bilen alkarısı, lohusanın bulunduğu eve gider, lohusaya yedirilen yemeğin ilk lokmasına bir kıl şeklini alarak karışır ve hastanın karnına girer, onun böbrek, yürek ve ciğerini alıp götürür. Karaman yöresinden derlenen efsane metinlerinde belirtilen durumlara rastlanır: “-Doğum yapacak, hamile kadının eşi-, askere gidince yalnız kalıyor. Yalnız oldu mu evdeyken –albastı- hani dokanırılmış hani. Oradan bu kadına gelirlermiş, gece hamile doğum yapacak ya –kadına-, şu odaya götürürlermiş. Düğün ederlermiş, oynadırlarmış, çalarlarmış, yorulmuş sabaha kadar. Sabahtan ebem dermiş; ‘kalk kalk ne yatıyn.’ ‘Yorulдум yorulдум sabaha kadar beni yordular dermiş’,

rahmatlık. Sonra doğum yapıyor, doğum yapınca bunu ciğerini ağzından çekiyiler al avradlar. Götürüp gidiyiler eskiden acı kuyu vardı kuyunun yalağında orada yıkamışlar. Sonra doktora götürdüler. Ciğeri kalmamış demiş doktor. Onlar, götürür yirmiş onu. O gelin öldü.” (Arslan, 2020: 89). Bunları önce suya basar, sonra çıkararak yer. Bu esnada lohusadan kan açılır, böylece lohusayı al bastığı anlaşılır. Bu kanın önü alınmaz ve hasta kırk gün içinde ölür. Ancak hastayı al bastığı anlaşıldığında hemen harekete geçilerek al korkutulup ürkütülerek böbrek, yürek ve ciğer henüz suya basılmadan bırakılırsa, bunlar kendiliğinden gelip lohusayı bulur ve lohusa sağlığına kavuşmuş olur.” (Albayrak, 2004: 11).

Kısrak atları ve lohusa kadınları “*Alkarısı*”ndan gelebilecek tehlikelere karşı korumak için toplumda herkes tarafından bilinen inanış; bu toplum içerisinde bazı aileler “*ocak*”, “*al ocağı*” ya da “*ocaklı*” biçiminde isimlendirilir. Ocaklı aile fertlerinden biri kısrak atlara ya da lohusa kadınlara musallat olan “*Alkarısı*”nı yakalayabilir ya da onlarla görünmez âlemle konuşabilirler. Bu şekilde “*Alkarıları*”ndan gelebilecek kötülükleri engelleyebilirler. İfade edilen önlemlerin dışında bu varlıktan korunmak için eğer kısrak at içinse beline akşam vaktinde “*kara sakız, katran, zift*” gibi yapışkan maddeler sürülür. “*Alkarısı*” gece vakti gelip ata bindiği zaman atın sırtına ziftin sırtına yapışıp kaldığı görülür. Ocaklı olan biri bu varlığın yakasına ya da göğsüne bir iğne veya çuvaldız sapladığı zaman yakalanmış olur ve etrafında bulunan bütün insanlara görünür. Bu sırada ahırın sahibinin evinden başka bir eve gitmeyeceğine ve “*Alkarısı*” olduğunu kimseye söylemeyeceğine dair ant içtirilir (Albayrak, 2004: 12).

“*Alkarısı*”nın Karaman merkeze bağlı Süleymanhacı köyünden derlediğimiz K.K. 1 tarafından anlatılan “*Alkarısı*”nın yakalanması hususu dile getirilir ve kendilerinin aile büyüklerinden kendilerine şifahi olarak el verilmesi suretiyle “*Al Ocağı*” olduğunu ifade eder ve görüşme yöntemi kullanılarak yapılan derleme çalışmaya alınmıştır: “Bizim aile büyüklerinin iki atı varmış. Bu atlar ahırda bağlıymış. Her gün zabah varsalar ki, at zabaha kadar koşarmış, terin içerisinde galırmış. Bir gün böyle, iki gün böyle. Bu atlara n’oluyor böyle diye. Gayrı o zamanın büyükleri birbirlerine danışmışlar. Bu atın sırtına bir katran sürelim de öyle ya bu atlar kendileri koşuyor. Ya da sırtına binip koşturan var. Didikleri gibi büyüklerin, atın sırtına zift yapıştırıyorlar. Akşam oluyor, *Alkarısı* dedikleri bir gelin atın sırtına binip koşturuyor. Çocuklu bir gelin yani. Atı zabaha kadar koşturuyor. Zabah vardıklarında atın sırtında bir gelin oturuyor. Varyyorlar, kolundan tutuyorlar. Onu indiriyorlar, attan. Attan kurtarıyorlar. *Alkarısını* eve getiriyorlar. Bir ileğen hamur yoğurtturuyorlar. Ekmek ettiriyorlar. Ekmek ettirdikten sonra ona bağırırlarmış. Geline duyuruyorlar, başkasına mı duyuruyorlar. ‘Kesip at diyorlarmış, çabuk bitir’ diyorlarmış. ‘Başımdan bekliyorlar, kesip atamam’ diyorlarmış. Neyse işini bitirir. *Alkarısına* yemin ettiriyorlar. ‘Kanımızın karıştığına ellemeyeceğim de, seni bırakacağız’ diyorlar. O da yemin ettikten sonra ahıra salıp bırakıyorlar. Ahırda kayboluyor. Ondan sonra, hamile kadınlar lohusalık döneminden *Alkarısı* basarsa diye lohusa olan kadının evinin etrafında üç kere dönüp kapısına vuruyorduk. ‘*Alkarısına* biz geldik sen çık git’ diye. Ondan sonra lohusa olan kadının evinde elimizi yıkıyor. Hastaya su içiriyorduk. Kadın kendine geliyordu.” (K. K. 1).

“Anam rahmetlik anlatırdı. Lohusa kadınlara, ‘*Avcıkarısı*’ gelirmiş. Geçmiş zamanlarda köyde lohusa olan bir kadına, annem ‘*Avcıkarısı*’ diyor yani cinler gelirmiş. ‘*Avcıkarısı* gelmiş, elini ağzına sokmuş, ciğerini çıkarmış, almış, gitmiş.’ Kadın ölmüş. Bu olay gerçekten olmuş. Eskiden lohusa kadınların yanından kırk gün ayrılmazlarmış.” (K. K. 2). Karaman merkeze bağlı Kameni (Boyalıtepe) köyünden derlediğimiz K. K. 2 tarafından anlatılan genel yaygın olarak bilinen “*Alkarısı*” adlandırması yerine “*Avcıkarısı*” adlandırması yeni bir adlandırma olarak görüşme yöntemi kullanılarak derlenmiştir. Burada tespit edilen yeni bir adlandırma örneğinde “*Alkarısı*”yla ilgili anlatılan efsanelerin olay örgüsü, mekân ve kişiler bakımından ortak bir motif yapısı yani Anadolu sahasında anlatılan metinler açısından benzerlik gösterir. Ama adlandırma olarak farklı bir adlandırma tespit edilmiştir.

Türk dünyasında şu şekilde adlandırmalar mevcuttur; “Özbekistan, Kazakistan, Başkurdistan, Kırım, Kazan ve Sibirya’da ‘albastı, albavı’, Azerbaycan’da ‘alavardı’, ‘halarvadı’, ‘halanasi’, ‘hal henesi’, Türkmenistan’da ‘albarstı’, Kırgızlarda ‘albarsit, albarstı’, Karakalpak ve Nogaylarda ‘albastı, albastı’, Kumuklarda ‘albastı’, ‘albastı katın’, Kerkük’te ve Türkmenlerde ‘al apar’, Türkmen Türklerinde ‘al, albastı’, Karaçay-Malkarlarda ‘almaştı/almaştı’, Dobruca Türklerinde ‘kayış ayak’, Gagavuzlarda ‘taun (mencikli) ve rusalı’, Tıva ve Altay’da ‘albastı, albı, albız, albavı’, Uygurlarda ‘albavı’, Tofalarda ‘albin, abln’, Çuvaşlarda ‘alpas, alpasta’, Özbek, Kazak ve Kırgızların bazı gruplarında ‘martu (martuu, martuv, marluk)’ (Tunç, 2023: 3197); Anadolu coğrafyası içerisinde de “Kars, Erzurum, Gümüşhane, Diyarbakır, Bingöl, Elazığ, Malatya” (Şimşek, 2017: 108) gibi yörelerde bu anlatılara benzer birçok bölgede “Alkarısı”yla ilgili efsanelere rastlanılır ama sözlü kültür içerisinde halk tarafından farklı adlandırmalara muhatap olabilir: “Erzurum’da ‘alkarısı’, Malatya’da ‘hubilik’, Bingöl’de ‘kapoz’, ‘hafik’, Elazığ’da ‘kapoz’, ‘hafik’, ‘hafdar’, Gaziantep’te ‘Tepegöz’, Rize bölgesinde alkarısının özelliklerine sahip olan ‘cazi, cazıkarısı’na; Niğde’de ‘cazgarısı’, Giresun’da ‘cazanga’, Bursa’da ‘cazaraklı’, Afyon, Burdur, Balıkesir’de ‘cazgır’, Uşak, Tokat’ta ‘cazgır’, Amasya’da ‘cazgit’, İzmir’de ‘cazğır’, Denizli’de ‘cazgarı’, Eskişehir’de ‘cazıgarsı’, Gaziantep’te ‘cazıgarı’, Kıbrıs’ta ‘cazzi’” (Tunç, 2023: 3197); Sivas iline bağlı Hafik ilçesinde “Alkarısı”yla (Demir, 2013: 53-54) ilgili efsane örneğine rastlanır. Ardahan bölgesinde de “Al Karısı I, Al Karısı II, Al Kızı, Al Kızının Eli” (Sarıkaya, 2017: 84-85). Elazığ bölgesinde “Al Karısı I-II” (Görkem, 1987: 100-101), Ağrı bölgesinden derlenen efsanelerde “Alkarısı, Cin, Meryeman, Elk, Kabus” (Arslan vd., 2016: 206) şeklinde adlandırmalar; Erzincan’dan derlenen bir efsanede “Alkarısı”yla (Alptekin, 2012: 122) ilgili bir rivayete rastlanılır. Ayrıca; “Alkarısı, Al Kızı, Poşa Karısı” ve bir kadın ismi olan ‘Esmâ’ gibi adlandırmalar Alkarısı’nın dişi demon sınıfında tasavvur edildiğini gösterir. ‘Albasması’, ‘Albastı’ gibi isimler onun kabus ve Karabasanla alakasını gösteren, ‘Nefse Cini’ bu varlığın mümeyyiz sıfatı olan lohusalara saldırmasıyla ilgili bir isimlendirme olarak da ifade edilir (Sarpkaya, 2014: 218). Bu adlandırmalarda görülen farklılıklar gibi Karaman’da da “Avcıkarısı” adıyla bir farklılık görülmüş olur.

Sonuç

Karaman Efsanelerinde Hastalık Ve Ölüm Getiren Varlıklarla İlgili Yeni Bir Adlandırma: Avcıkarısı başlıklı çalışmamızda anonim halk edebiyatının nesir açısından ele alınan türlerinden biri de efsanelerdir. Efsaneler, Anadolu coğrafyasında ve Türk dünyasında konuları açısından çeşitlilik gösterir. Karaman yöresinde anlatılan efsane motiflerinin Anadolu coğrafyasında farklı yörelerde anlatılan efsanelerin motifleriyle benzer olduğu görülmüştür. Kişi, yer ve zaman değişmesine rağmen motiflerin ortak şekilde kullanıldığı görülmüştür. Bu çalışma içerisinde de efsane sınıflandırmasının ana başlıklarından biri olan olağanüstü varlıklarla, kişilerle ve yaratıklarla ilgili anlatılan efsaneler kısmı vardır. Karaman yöresinde de cinlerle, şeytanlarla, periyle, hurilerle, devlerle, tılsımla (büyü, sihir, muska) ve farklı yaratıklarla ilgili anlatılan efsaneler vardır. Bu başlığın alt başlıklarından biri de hastalık ve ölüm getiren varlıklarla ilgili anlatılan bölümdür. Bu bölümde Karaman yöresinde anlatılan efsanelerden bu alt başlıkta belirtilen bölüm ele alınmıştır.

Derin ve zengin bir tarihî kökeni olan Karaman yöresinde anlatılan efsanelerde bu derin izlerin köklerini bulmak mümkündür. Bu izlerde derin ve zengin tarih içerisinde tekamül gösteren Karaman halkının fikir dünyası diğer bir anlamda kültür dünyası genişler ve inanmak istediklerini efsane yoluyla üretirler. Böylelikle Karaman yöresi renkli ve çeşitli bir efsane dünyasına sahip olur. Olağanüstü yaratık ve varlıklarla ilgili anlatılan efsanelerde cin, şeytan, peri, dev gibi yaratıklar vardır. Geçmiş dönemlerden modern zamanlara gelinceye kadar Türk insanının yaşadıkları coğrafyalarda adı geçen varlıklarla ilgili çok farklı rivayetler şifahi bir şekilde anlatılır. Çalışma içerisinde ele alınan “Alkarısı, Albastı, Alkızı,

Alocağı” adlarıyla anılan bu varlıkla ilgili Anadolu’da ve Türk dünyasında inanılan durumların benzerleri ve genel özellikleri Karaman’da da tespit edilmiştir. Adlandırma olarak da diğer bölgelerdeki adlandırmalara benzer adlandırmaların kullanıldığı görülmüştür. Fakat benzer adlandırmaların dışında yöreye özgü bir kullanımda ulaşılan tespitler arasındadır.

Bu olağanüstü yaratık ve varlıklarla ilgili hastalık ve ölüm getiren varlıklardan “*Alkarısı*”, “*Albastı*” gibi isimler verilen cin taifesinden olduğu akla gelen mevcudiyetler içerisinde burada hastalık ve ölüm getiren mevcudiyetlerde yeni bir adlandırma olarak “*Avcıkarısı*” şeklinde bir kullanım görüşme yöntemi kullanılarak derlenip literatüre kazandırılmıştır.

Kaynakça

Yazılı Kaynaklar

- Aksoy, H. (2012), *Göçebelikten Yerleşikliğe Geçiş Sürecinde Sosyo-kültürel Bağlamda Sarıkeçili Yörükleri*, Ankara, SBE Yüksek Lisans Tezi.
- Albayrak, N. (2004), *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, L&M Yayınları.
- Alptekin, A. B. (2012), *Efsane ve Motifleri Üzerine*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Arslan, M. (2020), *Halk Hekimliği Bağlamında Ocaklar: Karaman Yöresi Örneği*, Ankara, SBE Yüksek Lisans Tezi.
- Arslan A., Çelikkaya, Ş., Taşbaşı, A. (2016), "Türk Kültürü Bağlamında Ağrı İli Alkarısı İnanmaları", *Millî Eğitim Dergisi*, 45 (212), 201-210.
- Artun, E. (2009), *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri*, İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Beydili, C. (2003), *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* (Çev. Eren Ercan), Ankara, Yurt Kitap-Yayın.
- Bonnefoy, Y. (2000), *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü I-II Cilt*, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları.
- Boratav, P. N. (1994), *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- Bunsuz, H. (2021), *Sözlü Kültür Geleneğinde İslam*, Konya, Tablet Kitapevi.
- Demir, N. (2013a), *Türk Efsaneleri Cilt 1-2*, Ankara, Edge Akademi Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2010), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları.
- Eliade, M. (1991), *Kutsal ve Dindışı*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara, Gece Yayınları.
- Ergun, M. (1997), *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi (İnceleme-Metinler) Cilt I-II.*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Fedakâr, P. (2008), *Karakalpak Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*, İzmir, SBE Doktora Tezi.
- Fedakâr, P. (2014), "Besleyen Mi, Öldüren Mi: Türk Mitik Tasavvurunda Anne Arketipinin Antropomorfik Görünümleri", *Millî Folklor*, 26 (103).
- Göde, H. A. (2002), *Isparta Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, Konya, SBE Doktora Tezi.
- Gökyay, O. Ş. (1973), *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Görkem, İ. (1987), *Elazığ Efsaneleri Üzerinde Araştırmalar (Metinler ve İncelemeler)*, Elazığ, SBE Yüksek Lisans Tezi.
- Gözelce Küçükyıldız, D. (2022), "Türkiye Sahası Efsane ve Memoratlarında Cin Tasavvuru", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 719-757.
- Karaman, H. vd. (2012/2018), *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2013), *Efsane Araştırmaları*, Konya, Kömen Yayınları.
- Sarıkaya, D. (2017), *Ardahan Efsaneleri*, Ardahan, SBE Yüksek Lisans Tezi.
- Sarpkaya, S. (2014), *Türkiye Sahası Masal ve Efsanelerinde Demonolojik Varlıklar*, İzmir, SBE Yüksek Lisans Tezi.
- Schimmel, A. (1999), *Dinler Tarihine Giriş*, İstanbul, Kırkambar Yayınları.
- Şimşek, E. (2017), "Türk Kültüründe 'Alkarısı' İnanıcı ve Bu İnanca Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler", *Akra Uluslararası Kültür Sanat Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12 (5), 99-115.
- Tunç, Z. (2023), "Türk Halklarının Doğum İle İlgili İnançlarında 'Alkarısı'", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8 (Özel Sayı: Dr. Recep Yaşa'ya Armağan), 3192-3209.

Töret Büyükokutan, A. & Özdemir, T. (2022), "Eskişehir'de Bir Sağaltma Ocağı: Albastı, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15 (39), 677-690.

Ögel, B. (2014), *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar) II. Cilt*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Önal, M. N. (2013), *Muğla Efsaneleri*, Muğla, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Basımevi.

Önay, Y. (2020), "Van Folklorunda Hastalıkların Tedavisi İle İlgili Anlatılan Efsaneler", *Türk Kültürü ve Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 89-99.

Örnek, S. V. (1988), *İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul, Gerçek Yayınevi.

Örnek, S. V. (2014), *Türk Halkbilimi*, Ankara, BilgeSu Yayıncılık.

Özçelik, F. (1998), *Çoğlu ve Çoğlular*, Konya, Furkan Grafik Tasarım Merkez Matbaası.

Özer, V. (2023), *Karaman Efsaneleri (İnceleme-Metin) Cilt I-II*, Çanakkale, Paradigma Akademi Yayınları.

Uçacak, O. (1978), *Ermenek ve Çevresindeki Halk İnançları*, Ankara, İlahiyat Fakültesi Tezi.

Yakar, B. (2023), *Kemaliye İlçesinde Oluşan Efsaneler*, Erzincan, SBE Yüksek Lisans Tezi.

Sözlü Kaynaklar

K. K. 1: İ*** Ö***, Karaman/Merkez/Süleymanhacı Köyü-1962, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Babası, 24.05.2021, Karaman/Merkez/Süleymanhacı Köyü.

K. K. 2: A*** İ***, Karaman/Merkez/Kameni (Boyaltepe) Köyü-1950, İlkokul Mezunu, Emekli, Annesi, 24.05.2021, Karaman/Merkez/Kameni (Boyaltepe) Köyü.